

2. Беляков О. О. Масова комунікація та екологічна політика / О. О. Беляков. — К. : Київський університет, 2001. — 149 с.
3. Борейко В. Е. Белые пятна природоохраны / В. Е. Борейко. — 2-е изд., доп. — К. : Киевский эколого-культурный центр, 2003. — 292 с.
4. Борейко В. Е. Прорыв в экологическую этику / В. Е. Борейко. — 4-е изд., доп. — К. : Киевский эколого-культурный центр, 2005. — 208 с.
5. Борейко В. Е. Пути и методы природоохранной пропаганды [Электронный ресурс] / В. Е. Борейко. — К. : Киевский эколого-культ. центр, 1996. — 208 с. — Режим доступа : <http://www.ecoethics.ru/b31>. — Назва з екрана.
6. Глобальная экологическая проблема / под ред. Г. И. Морозова, Р. А. Новикова. — М. : Мысль, 1988. — 208 с.
7. Гудожник Г. С. Научно-техническая революция и экологический кризис / Г. С. Гудожник. — М. : Междунар. отношения, 1975. — 232 с.
8. Кравченко С. М. Екологічна етика і психологія людини / С. М. Кравченко, М. В. Костицький. — Львів : Світ, 1992. — 104 с.
9. Моисеев Н. Н. Человек и ноосфера / Н. Н. Моисеев. — М. : Мол. гвардия, 1990. — 351 с.
10. Платонов Г. В. Диалектика взаимодействия общества и природы / Г. В. Платонов. — М. : Изд-во МГУ, 1989. — 189 с.
11. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. — М. : АСТ, 1999. — 262 с.
12. Хабермас Ю. Моральноесознание и коммуникационное действие / Ю. Хабермас; пер. с нем. Д. В. Скляднева. — СПб. : Наука, 2000. — 380 с.
13. McLuhan M. Understanding Media: The Extension of Man / M. McLuhan. — London, 1964.

Надійшла до редколегії 25.01.2013 р.

УДК 024:004

Н. А. КОРЖИК

БЕЗАПЕРОВІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В БІБЛІОТЕКАХ

Розглядається використання бібліотеками безпаперових інформаційно-комунікаційних технологій, характеризуються основні процеси.

Ключові слова: *безпаперові технології, інформаційно-комунікаційні технології, електронні документи, електронний абонемент, бібліотека, бібліотечне обслуговування, сервіс.*

Рассматривается использование библиотеками безбумажных информационно-коммуникационных технологий, характеризуются основные процессы.

Ключевые слова: *безбумажные технологии, информационно-коммуникационные технологии, электронные документы, электронный абонемент, библиотека, библиотечное обслуживание, сервис.*

We consider the use of paperless libraries of information and communication technologies are characterized by the basic processes.

Key words: *paperless technologies, of informatively-communication technologies, electronic documents, electronic subscription, library, library service, service.*

Зростаюче значення цифрового контенту для бібліотек має наслідки, які поширюються за межі технології. Бібліотеки ввійшли в еру мереж, електронних документів та віртуальної реальності, незалежно від носіїв інформації і поділу ресурсів. Характерною особливістю сучасних бібліотек є використання інформаційно-комунікаційних технологій: від автоматизації окремих робочих місць і створення ЕК та БД — завдяки повній автоматизації всіх ділянок бібліотечної діяльності — до електронних бібліотек (або «бібліотек без меж»), які працюють на базі мережових та Інтернет-технологій [4]. Зміни в навколишньому середовищі, а також функціонально-технологічні інновації в бібліотеці потребують поглибленого вивчення процесу обслуговування.

Безперервне ускладнення бібліотечно-інформаційних технологій та насичення їх технічними, комунікативними складовими зумовлюють трансформації бібліотек від традиційних до нових форм з використанням інформаційно-комунікаційних технологій і від звичайного сховища документів до інформаційного центру з можливістю віддаленого доступу до інформації.

Мета статті — розглянути аспекти трансформації бібліотечного обслуговування й основні етапи переходу на безпаперові інформаційно-комунікаційні технології.

Обслуговування користувачів у бібліотеці — це система заходів, яка задовольняє найрізноманітніші інформаційні запити. Щороку вимоги до бібліотечних установ підвищуються, розвиваються нові технології, поширюються комп'ютеризація та медіатизація. Щоб задовольнити вибагливих користувачів і не втратити пріоритету у сфері інформаційного забезпечення, бібліотеки намагаються постійно підвищувати свій рівень обслуговування, еволюціонувати й опановувати інформаційні технології.

Зростання інформаційних потреб читачів (цінують як сучасну матеріально-технічну базу бібліотек так і отримання необхідної інформації швидко і в повному обсязі) потребують від бібліотек розширення спектра надаваних послуг і змін у технології та структурі обслуговування.

Зважаючи на зовнішні фактори, бібліотеки повинні по-новому організувати свій комунікаційний простір. Це інноваційний напрям розвитку бібліотек — шлях перетворень, що потребує наукових підходів до оновлення бібліотечної діяльності, застосування спеціальних методик їх практичного здійснення. Потягом багатьох років співробітництва бібліотечне товариство намагалося розробити

ефективну стратегію вдосконалення діяльності й засобів надання інформації. Інновації в бібліотеках — це не тільки перетворення існуючих форм, послуг з традиційних на електронні, але й зміна світогляду.

Процес пристосування бібліотек до зовнішнього середовища набув утілення в адаптації до інформаційно-комунікаційних технологій, результатом якої є техніко-технологічні зміни, організаційні, функціональні трансформації. Нині численні бібліотеки мають комп'ютерну техніку та використовують автоматизовану інформаційну систему, на базі якої здійснюють свою діяльність (комплектування фондів, їх обробка і збереження; бібліотечно-інформаційне обслуговування читачів та ін.). Дедалі частіше бібліотеки використовують електронні документи, відмовляючись від їх паперових дублікатів.

Безпаперові технології базуються на впровадженні основних концепцій:

- переходу до електронних документів;
- створення системи управління документами.

Бібліотеки поступово відмовляються від паперових носіїв і все частіше працюють з електронними версіями, тому можна зазначити, що перехід поступово відбувається.

Система управління електронними документами основана на комбінації технологій їх створення (отримання), зберігання, пошуку та розповсюдження (тобто циркуляції документів як у самій установі, так і від бібліотеки до користувача).

Необхідною умовою функціонування безпаперових технологій є оптимізація процесів діяльності бібліотеки та розробка основних етапів, а саме: створення електронного документа, його зберігання та можливість надання користувачам. Використання безпаперових технологій для внутрішньої діяльності бібліотеки — не вирішене питання, але слід звернути увагу на сферу обслуговування, в якій їх поширення може викликати деякі труднощі. Нині інформаційно-комунікаційні технології надають бібліотекам можливості розширити сферу обслуговування користувачів, використовуючи у своєму арсеналі послуг доступні технічні інновації.

Інформаційно-комунікаційні технології вможливили перехід на якісний рівень обслуговування, що сприяло розвиткові нових сервісів і форм роботи (віртуальні довідки, електронне замовлення, електронна доставка документів та ін.). Але зважаючи на те, що основні обслуговуючі функції виконує відділ обслуговування, то й головні зміни повинні відбуватися там.

Перехід до безпаперових інформаційних технологій є завершальним етапом, оскільки йому передують виконання таких завдань: здійснення системного дослідження з метою виявлення специфіки роботи відділу; на основі результату дослідження розроблення алгоритму автоматизованого обслуговування, котрий являє собою схему

всіх процесів, що потребують інновацій; упровадження інформаційно-комунікаційних технологій для спрощення процесів обслуговування; навчання персоналу роботи із системою та технічними засобами [3].

Отже, ефективне функціонування безпаперових інформаційних технологій в обслуговуванні потребує наявності технічної бази (комп'ютерів, зчитувачів кодів, станції самостійної книговидачі й таких видів забезпечення як програмне, нормативне та методичне, інформаційне, технологічне, організаційне, лінгвістичне і баз даних. Слід також зазначити, що в діяльності відділу обслуговування використовуються і нові атрибути, зокрема електронні формуляри, штрих-коди (або радіо-мітки), пластикові читачькі квитки та ін.

Крім того, перехід до безпаперових інформаційно-комунікаційних технологій потребує автоматизації обслуговування таких процесів, як:

- реєстрація читачів;
- інформаційний пошук (пошук по базах даних);
- видача та повернення літератури;
- виконання замовлень по МБА (ЕДД);
- обробка статистичних даних та ін. [4].

Результатом упровадження автоматизації є створення електронного абонементу, який має забезпечувати користувачів оперативною та достовірною інформацією, використовуючи як функції АІБС, так і сервісні можливості Інтернету.

Функціонування електронного абонементу стає важливим етапом на шляху переходу бібліотеки від паперового обслуговування до електронного.

Розробку електронного абонементу слід розглядати в контексті інтегрованого інформаційно-комунікаційного середовища бібліотеки (АІБС) і тієї установи, якій вона підпорядкована [4].

Отже, інформаційно-комунікаційні технології надають можливості бібліотекам використовувати під час обслуговування користувачів сучасні методи роботи. Основний перелік послуг, які може надати бібліотека всім категоріям читачів, такий:

- пошук в електронному каталозі бібліотеки,
- замовлення інформації по електронній пошті або через сайт бібліотеки,
- використання довідкових матеріалів в електронному варіанті,
- перегляд нових надходжень,
- використання видань в електронному варіанті,
- використання повнотекстових проблемно-орієнтованих БД і БД на CD-дисках,
- консультації з питань користування електронними БД, як власними, так і з Інтернету,

- копіювання матеріалу на електронні носії,
- використання програм та методичних матеріалів в електронному варіанті,
- надання доступу до студентської електронної бібліотеки;
- електронна доставка документів,
- пошукові системи Інтернету,
- дистанційне навчання [6].

Використання сучасних технологій надає можливості: швидко отримувати відповідь на запит; уникати значної частини сортувальних робіт; створювати єдиний інформаційний простір між бібліотеками (глобальні та локальні мережі, котрі забезпечують зв'язок з іншими бібліотеками, що у свою чергу дозволяє передавати (отримувати) запити чи інформацію з інших бібліотек).

Таким чином, головна мета впровадження інформаційних технологій у бібліотеці — це забезпечення доступності до інформації на основі повного задоволення інформаційних потреб на базі можливостей нових технологій.

Орієнтація бібліотеки на безпаперові інформаційно-комунікаційні технології потребує використання електронних документів. Електронний документ визначається, як документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, зокрема й обов'язкові реквізити документа. Електронний документ може бути створений, переданий, збережений і перетворений електронними засобами на візуальну форму. Візуальною формою подання електронного документа є відображення даних, які він містить, електронними засобами або на папері у формі, прийнятній для сприймання його змісту людиною [2].

Електронна форма документа нині дозволяє зберігати інформацію найнадійніше і найкомпактніше, розповсюджувати її якомога оперативніше і, крім того, маніпулювати нею, чого не могло бути з іншими формами [1].

Безсумнівним є те, що епоха, за якої основний обсяг знань людства зберігався тільки на друкованих носіях, завершується. Це пояснюється такими недоліками паперових видань: неспроможність утримувати всі види даних, зокрема анімацію, звук і відео; висока собівартість виробництва й розповсюдження; швидке старіння і відсутність можливості оперативно актуалізувати матеріал.

Отже, бібліотека повинна підготуватися до переходу до безпаперових технологій не тільки технічно, а й забезпечити читачів електронними документами, але цей процес має бути поетапним. Необхідними є використання в бібліотеці електронних періодичних видань та оформлення передплати на комерційні повнотекстові бази даних. Доступ до цих цифрових зібрань знаменує нову еру бібліотечного сервісу, коли бібліотека перестає бути фактичним власником джерел. Можливість використовувати електронні версії документів

дозволяє в багатьох випадках відмовитися від звичних процесів комплектування, обробки та систематизації, не говорячи вже про безпосередні роботи з фондом. При цьому інформаційна забезпеченість читачів не зменшується. Більше того, сучасні технології дозволяють їм звертатися до повних текстів безпосередньо з будь-якого місця перебування, використовуючи для цього web-сайт бібліотеки. Сама бібліотека в цьому разі продовжує виконувати посередницькі функції, забезпечуючи безплатний доступ читачів до інформації.

Зрозуміло, що подібна трансформація потребує ґрунтовної попередньої підготовки. Передусім, слід здійснити ретельний аналіз того, які «паперові» ресурси можна безболісно замінити на електронні або екземплярність яких джерел можна скоротити у зв'язку з наявністю в Інтернеті їх електронних аналогів. Така заміна стосується спочатку періодичних видань. При цьому доцільно керуватися не формальними, а змістовними критеріями. Наприклад, у разі існування в Інтернеті добре розроблених і стабільних, актуальних сайтів, можливі відмови або скорочення екземплярності друкованих журналів аналогічної тематики. Інформаційна забезпеченість читачів при цьому не зменшується, а навіть збільшується.

Безпаперові технології потребують організації системи електронного документообігу, тобто необхідне впровадження електронної системи руху документів від бібліотекаря до кінцевого користувача.

Зарубіжна практика свідчить, що найбільшого поширення набувають два варіанти інформаційного обслуговування через сайт бібліотеки: консультування в режимі чат-сесії і віртуальний стіл довідок. Перша форма передбачає інтерактивну, фактично, живу, допомогу бібліографа. У режимі реального часу відбувається консультування читачів з усього спектра питань, які зазвичай ставляться під час особистого відвідування. При цьому бібліограф і читач можуть не тільки спілкуватися через чат, але й спільно звертатися до різних цифрових об'єктів (пошукових систем, баз даних, цифрових бібліотек), немов вони дійсно перебувають поруч. Віртуальний стіл довідок передбачає створення на сайті спеціальної форми, в якій читачі можуть залишити свої запити, через певний час вони отримають відповіді на них електронною поштою [5].

Слід підкреслити, що одним з напрямів інформаційного обслуговування читачів джерелами в цифровій формі, які найінтенсивніше розвиваються, є електронна доставка документів (ЕДД). Ця форма обслуговування передбачає забезпечення віддалених абонентів повними текстами статей із журналів і газет, главами із книг, збірників та інших видів документів з фондів бібліотеки. Фактично ЕДД приходить на зміну службам міжбібліотечного абонементу, які виконували аналогічні завдання в доінтернетівський період.

Наступним етапом у безпаперовому обслуговуванні є створення електронної бібліотеки — інформаційної системи, що дозволяє надійно зберігати й ефективно використовувати різноманітні колекції електронних документів (текстових, образотворчих, звукових, відео тощо), локалізованих у самій системі, а також доступних їй через телекомунікаційні мережі [4, 5].

Електронна бібліотека уможливілює створення сучасного обслуговування, який є новим етапом розвитку бібліотеки. Але для ефективності функціонування такого сервісу необхідним є формування цифрового сховища (фонду) документів, значну роль у якому відіграють традиційні бібліотеки, поцифровуючи документи, забезпечуючи умови для більшої доступності змісту друкованого матеріалу. Крім того, для наповнення електронної бібліотеки можна придбати вже готові електронні колекції. Усе це можна назвати підвищенням рівня обслуговування, розширенням номенклатури інформаційних послуг і доступності інформації будь-яких видів і тематики з метою збільшення чисельності користувачів під час переходу до електронних ресурсів за допомогою:

- надання користувачам будь-яких видів інформації;
- забезпечення доступності матеріалів, що зберігаються в різних колекціях і фондах, малотиражних та унікальних виданнях, без видового або тематичного обмежень;
- збільшення кількості потенційних постачальників і одержувачів інформації, зокрема й за межами бібліотечного співтовариства;
- усунення обмежень на отримання інформації користувачами;
- розширення можливостей доставки інформації в будь-яке місце;
- прагнення до впровадження нових досягнень у галузі високих технологій [5].

Вплив сучасних технологій стає дедалі вирішальним для всіх сфер суспільства. Нові методи обробки даних, електронні видання змінюють самі підходи до багатьох звичних аспектів людської діяльності. Бібліотеки, як організації, невід'ємно пов'язані з процесами накопичення та зберігання знань, посідають чільні місця за засобами впровадження нових інформаційно-комунікаційних технологій. Від того, як бібліотеки впроваджуватимуть та використовуватимуть нові технології, тобто вдосконалюють свою діяльність, залежатиме їх місце в майбутньому інформаційному світі.

Отже, ефективне функціонування безпаперових технологій обслуговування в бібліотеці має такі аспекти: — автоматизація процесів обслуговування і, як результат, — створення електронного абонементу; — створення комплексу сучасних послуг; — створення та використання електронних документів; — створення

електронної бібліотеки; — створення електронної системи документообігу.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій у бібліотечній діяльності не тільки суттєво змінює її процеси, але й робить їх оперативнішими та якіснішими, що значно поліпшує рівень обслуговування користувачів, і в загалом перетворює весь комплекс існуючих технологій.

Подальше дослідження теми пов'язане з вивченням особливостей використання в бібліотечній діяльності сучасних технологій.

Список літератури

1. Антопольский А. Б. Концепция электронных библиотек / А. Б. Антопольский, К. В. Вигурский // Электронные библиотеки, 1999. — Том 2 — Выпуск 2.
2. Вікіпедія — вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org>. — Назва з екрана.
3. Коржик Н. А. Автоматизований абонемент вищого навчального закладу / Н. А. Коржик // Вісн. Кн. палати, 2006. — № 4. — С. 36–37.
4. Коржик Н. А. Електронний абонемент бібліотеки в умовах упровадження інформаційно-комунікаційних технологій: методичні засади / Н. А. Коржик // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. — Х. : ХДАК, 2009. — Вип. 28. — С. 147–157.
5. Коржик Н. А. Інформаційні потреби користувачів бібліотек вищих навчальних закладів / Н. А. Коржик // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. — Х. : ХДАК, 2007. — Вип. 20. — С. 108–114.
6. Коржик Н. А. Проблеми автоматизації процесів обслуговування читачів у бібліотеці вищого навчального закладу / Н. А. Коржик, І. М. Фоменко // Вісн. Кн. палати, 2008. — № 5. — С. 27–31.

Надійшла до редколегії 23.01.2013 р.

УДК 021.62(477)

М. В. АПШАЙ

БІБЛІОТЕЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СТРУКТУРІ РЕГІОНАЛЬНИХ БІБЛІОТЕКОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розглядаються напрями діяльності бібліотек як бібліотекознавча проблема. Визначаються теоретичні та практичні аспекти регіонального бібліотекознавства в Україні.

Ключові слова: бібліотека, напрями діяльності, регіональне бібліотекознавство, завдання розвитку.

Рассматриваются направления деятельности библиотек как библиотечная проблема. Определяются теоретические и практические аспекты регионального библиотековедения Украины.

Ключевые слова: библиотека, направления деятельности, региональное библиотековедение, задания развития.